

ПРОБЛЕМА СВІТОВОГО СЕПАРАТИЗМУ В КОНТЕКСТІ КРИМСЬКИХ ПОДІЙ 2014 РОКУ

У статті аналізується проблема світового сепаратизму крізь призму моделей та шляхів до відокремлення, розглядається «кримський» варіант сепаратистських тенденцій.

Ключові слова: *сепаратизм, моделі сепаратизму, міжнародні відносини, Крим.*

Сучасний світ – це зіткнення протилежностей. З одного боку – високий рівень культури та науки, з іншого – їх занепад. Це час розквіту демократії та її кризи. Противагою процесу глобалізації в такому рядку є явище сепаратизму. В зв'язку з розпадом колишніх метрополій та імперій останнє століття фактично стало «парадом» появи молодих країн. На сучасному етапі це явище – результат утвердження багатоетнічних держав як суб'єкта міжнародної політики.

Не виняток у світових тенденціях Україна, що є строкатою в етнічному та культурному аспекті. Під впливом ряду внутрішніх та зовнішніх чинників протягом періоду незалежності не одноразово спалахували ситуації сепаратистського характеру, що в основному мали не масовий та короткотривалий характер. Водночас «ахіллесовою п'ятою» України став Крим, а прецедент, що виник внаслідок подій на півострові в 2014 р., вже охрестили в ЗМІ «Кримською кризою» та «Другими Судетами», апелюючи до найбільш гострих суперечностей в міжнародній політиці ХХ ст.

Мета дослідження полягає у вивченні та узагальненні доступних матеріалів, з'ясуванні конкретних тенденцій у розвитку явища сепаратизму на сучасному етапі, виведенні загальних моделей та шляхів реалізації цих прагнень, спробі класифікувати події в Криму 2014 р. в контексті світового досвіду до відокремлення.

Об'єктом дослідження виступає явище сепаратизму як характерна риса розвитку сучасного світу.

Предметом дослідження є явище кримського сепаратизму в контексті світових тенденцій до відокремлення.

Метою, об'єктом і предметом дослідження обумовлені його завдання, зокрема:

- з'ясувати ступінь висвітлення обраної теми у науковій літературі;
- зібрати та систематизувати доступні матеріали з цієї проблеми;
- узагальнити досліджуваний матеріал;
- зрозуміти конкретні тенденції у розвитку явища сепаратизму на сучасному етапі;
- вивести загальні моделі та шляхи реалізації прагнень регіонів до відокремлення;
- з'ясувати особливості кримського сепаратизму в контексті світових тенденцій.

Під час пошуку матеріалів, які стосуються вище згаданої проблеми, з'ясувалось, що літератури, присвяченій питанню сепаратизму досить багато. Великий масив праць носять публіцистичний характер в зв'язку з тим, що прагнення до відокремлення – одна з найяскравіших проблем сьогодення.

Опираючись на позиції міжнародного права (право нації на самовизначення та право держави на цілісність своєї території), виправданим є вживання для характеристики світових тенденцій наступних понять: самовизначення, ідентифікація, регіоналізм, сепаратизм, трайбалізм, сецесія, національно-визвольний рух, іредентизм, децентралізація тощо. Проте в цій роботі будемо вживати термін «сепаратизм», наперед позбавляючи його певних оціночних суджень і розуміючи під ним будь-який рух за перегляд власного статусу певних адміністративно-територіальних одиниць у межах більших державних утворень.

Досліджуючи прояви вище згаданого явища в сучасному світі, спостерігаємо окремі тенденції, що дають змогу виокремити відносні моделі боротьби за «право на самовизначення». Перша модель характеризується діями самого

населення регіону в напрямку «самовизначення» та політикою столиці щодо нього. Головною її перевагою є непорушність Ялтинсько-Потсдамської системи договорів, дія в рамках міжнародного права. З однієї сторони, юридичним підґрунтям для процесу відокремлення служить 1 стаття Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1973 р.), яка передбачає «право на самовизначення» народів [13]. З іншого боку, згідно з Заключним актом Наради з безпеки і співробітництва в Європі (1975 р.) забезпечується право держави на цілісність та суверенність її територій, непорушність кордонів, невтручання міжнародної спільноти у внутрішні справи країни та мирне врегулювання конфлікту [6]. В такій моделі міжнародній спільноті відведено дорадчу функцію (до прикладу політику регіоналізації в ЄС здійснює Комітет Регіонів) [3].

В цілому ця модель діє в рамках внутрішнього врегулювання конфлікту та передбачає два методи боротьби за відокремлення. Перший з них є спробою діяти в рамках закону, другий – радикальний та незаконний.

Прикладом «законодавчої» боротьби є Каталонія – одна з провінцій Іспанії. Причинами спалаху сепаратизму в регіоні є етнічна та культурна різниця з іншими регіонами; фінансово-економічний чинник; історична пам'ять [3]. Особливістю регіону є те, що свої права на розширену автономію (лунають заяви і про незалежність) він реалізує мирними методами (референдуми, мітинги, демонстрації). Для ілюстрації цього достатньо подати коротку хронологію останніх подій: 2006 р. – повноваження уряду Каталонії розширені за результатами референдуму; вересень 2013 р. – каталонці (щоб продемонструвати своє прагнення до незалежності) вибудували живий людський ланцюг через усю територію своєї провінції – від північного кордону з Францією до південної Валенсії; січень 2013 р. – новий парламент Каталонії прийняв резолюцію про проведення референдуму щодо відокремлення від Іспанії, який було призначено на 2014 р. [9; 10]. Мадрид реагує на такі події не однозначно: від поступок до засудження і визнання окремих

дій незаконними. Проте в цілому офіційна політика Іспанії спрямована до поступового діалогу з провінцією.

Схожий розвиток подій спостерігаємо в Шотландії у складі Об'єднаного Королівства, Північній та Південній частинах Італії, Фландрії та Валлонії в Бельгії, о. Гренландія в Данії і т. п. [10]. Помітна наступна закономірність: мирна боротьба за права території та відповідь на них поступками зі сторони влади.

Кардинально протилежним є прецеденти застосування незаконних та радикальних методів. Причиною появи такого явища є присутність серед населення регіону активної меншості, що вимагає незалежності, при наявності сильної більшості, яка виступає за законні методи боротьби та стоїть на позиціях автономії. До прикладу, радикально налаштована меншість характерна іспанській провінції – Країні Басків. У 1959 р. тут була заснована екстремістська організація ЕТА, яка відкидає помірковану тактику і парламентські традиції інших баскських партій на користь революційних методів боротьби: диверсій, терактів, замахів на політичних лідерів [15, ст. 128]. Останньою масштабною акцією терористів був вибух біля поліцейської казарми у місті Бургос 29 липня 2009 р. [10].

Наступна модель прояву сепаратизму передбачає, поряд з наявністю внутрішнього фактору, активний зовнішній. Цей зовнішній чинник може повставати у формі міжнародної спільноти чи дій окремої держави. Поява такої моделі є ознакою «внутрішньої хвороби» повоєнного устрою світу, адже передбачає втручання третьої сторони у внутрішні справи суверенної країни, порушує цілісність її кордонів, принцип виключно мирного врегулювання конфлікту. В цьому ключі варто згадати два прецеденти: Косово та Крим.

Конфлікт в Косово виник під впливом етнічного, історичного, політичного та демографічного чинників [23]. В основі нього – прагнення косовських албанців здобути самостійність. Конфлікт між косовськими албанцями та сербським урядом розпочався ще 1989 р. Пасивні методи боротьби змінювались радикальними. Через те, що конфлікт не вдавалось врегулювати «внутрішньо», у його вирішення було

втягнуто міжнародну спільноту. В 1998-1999 рр. під час війни між албанськими сепаратистами та Югославією у неї втрутились ООН, ОБСЄ та НАТО, що посприяло її завершенню: резолюції ООН, місія ОБСЄ (з жовтня 1998 р.), обстріл військових об'єктів в Сербії НАТО (березень-червень 1999 р.) [7]. Після завершення військових дій територія Косово відходить під контроль міжнародних організацій. З метою проголошення незалежності регіону у 2007 р. було опубліковано план Марті Ахтісаарі [17]. 17 лютого 2008 р. парламент Республіки Косово проголосив незалежність, яку визнано США та більшістю європейських держав. 22 липня 2010 р. Міжнародний суд ООН визнав правомірність проголошення незалежності краю [10]. На відміну від попередньо згаданих шляхів сепаратизму, Косово – творіння Західних країн. Ряд країн (в тому числі Сербія, Росія, Китай) продовжують не визнавати нову державу.

Ілюстрацією зовнішнього втручання в справі сепаратистських регіонів однієї держави є російський фактор в Криму. Основи згаданого варіанту розглядаються під поняттям «вітчизняний націоналізм» у праці Роджерза Брюбейкера «Переобрамлений націоналізм» [4]. Порушуючи проблему реорганізації політичного простору Європи за національним принципом, дослідник протиставляє два діаметрально протилежних та безпосередньо конфліктних типи націоналізму: націоналізаційний та вітчизняний. На протигагу націоналізаційному націоналізму, що спрямований державами «всередину» стосовно своїх власних територій, вітчизняний націоналізм спрямований «назовні» сусідніми державами «до членів «їхньої власної» етнічної національності, тобто до людей, які «належать» (чи про яких можна заявити, що вони належать) до зовнішньої національної вітчизни за етнонаціональною подібністю, хоча вони проживають та є громадянами інших держав» [4, ст. 157]. Прояви такої політики він вбачав в діях двох країн – Німеччини у міжвоєнний період та Росії на сучасному етапі.

Подібно Судетам, які стали «творінням» Веймарської республіки та Третього Рейху, Крим з його сепаратизмом можна

розглядати як явний витвір політичного мистецтва РФ. До прикладу, згідно результатів виборів останніх 10 років спостерігається тенденція зменшення російського націоналістичного електорату у Кримській автономії (не перевищувала 4-6% в АРК, а в Севастополі – 9-10%) [19]. Результатом «Русского единства» на виборах до ВР АРК у 2010 р. виявились 4% і 3 мандати [19]. Найактивнішими противниками виходу АРК із складу України є кримські татари – одна з найбільших етнічних спільнот на півострові після росіян та українців [12]. Ці факти дають можливість припустити, що Кримський сепаратизм – «заручник» обставин, з'явився та діє під впливом «кремлівського» фактору.

«Російський» варіант шляху до відокремлення передбачає активну підготовку та розпалювання конфлікту. Це простежується на прикладі Криму до 2014 р. Поряд з офіційною риторикою Кремля щодо півострова, статусу Севастополя та Чорноморського флоту варто говорити про встановлення транскордонних взаємин, що значно сприяють і пришвидшують процес сепаратизму [4, ст. 192]. Ці взаємини вбачаємо в існуванні та діяльності на території Автономії проросійських сил. В цьому ключі варто розглянути Крим в період «законодавчих війн» 1992 р. та президентства Ю. Мешкова. Виступаючи з цього приводу у Верховній Раді 1 червня 1994 р., Л. Кравчук заявив: «Де-юре Крим є частиною України, ... де-факто ми його втратили» [8, ст. 100]. Ситуація стабілізувалась лиш наприкінці 1994 – початку 1995 рр. Проте проросійські організації не втратили свого значення на півострові. Згідно результатів Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова на 2009 р. з сторони цих організацій не одноразово спостерігались прояви сепаратистських тенденцій, серед яких: бойкоти, мітинги, різного роду акції за возз'єднання з РФ та проти західної зовнішньополітичної орієнтації України тощо [26, ст. 60-64].

Поряд з діяльністю проросійських організацій велась інформаційна війна [4, ст. 193-194]. Ілюстративними в цьому розумінні є дослідження інформаційного простору Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра

Разумкова. Згідно них можна стверджувати домінування російської мови та російської ідеології в інформаційному просторі півострова. Переважання російської мови прослідковується на друкованих ЗМІ, де сукупний наклад друкованої продукції українською і кримськотатарською мовами на 2005-2008 рр. не перевищував 7, 2 % загального обсягу [26, ст. 48]. Проте насправді загрозливим є ідеологічне забарвлення. На думку експертів, сплески конфліктності у сфері міжнаціональних відносин багато в чому стали наслідком провокаційної поведінки окремих політизованих утворень та ЗМІ. За період з жовтня до середини грудня 2008 р. у 32 з 35 обраних для моніторингу виданнях виявлено близько 800 інформаційних повідомлень, що містять елементи «мови ворожнечі» [26, ст. 50-51]. Причини цього в дослідженнях виділено три: політичний аспект (вплив місцевої влади та політичних сил), внутрішні проблеми кримської журналістики та зовнішній вплив (найсильніший вплив із сторони Росії).

Всі ці методи продовжують діяти в 2014 р.: характерною є активізація проросійських партій та ведення інформаційної війни. Найактивнішу роль в сепаратистських проявах на сучасному етапі відіграє проросійська партія «Русское единство» Сергія Аксьонова. Організація стала каталізатором кримського сепаратизму (якщо не єдиним його прихильником) [14].

Інформаційна війна 2014 р. відбувається у декількох напрямках: блокування українських телеканалів («1+1», «5 канал», «Інтер», «Чорноморський ТРК» тощо), перешкоджання роботі в Криму українських журналістів, одностороннє висвітлення подій на російських телеканалах [16; 24].

Передбачається військове втручання для підтримки сепаратистів без наявності конкретних збройних конфліктів між останніми та центром [4, ст. 193]. Коротко проглянемо хронологію окремих подій на підтвердження цієї тези щодо Криму: 26 лютого 2014 р. відповідно до розпорядження президента Російської Федерації, сили Західного військового округу приведено в стан бойової готовності, а на території західних та центральних областей Росії розпочались військові

навчання [22]; 1 березня Рада Федерації підтримала звернення президента Росії Володимира Путіна про використання Збройних сил Росії на території України «до нормалізації суспільно-політичної ситуації в цій країні» [20]; станом на 7 березня (за підрахунками Державної прикордонної служби України) у Криму перебуває близько 30 тис. російських військовослужбовців (або самооборони – як стверджує В. Путін) [18; 21].

В кінцевому рахунку сепаратистам, що проходять «російським» шляхом, загрожує невизнання міжнародною спільнотою. До прикладу, Південну Осетію та Абхазію після 2008 р. визнали тільки декілька країн: Російська Федерація, Нікарагуа, Венесуела, Науру, Тувалу. Схожа ситуація загрожує Криму. На сьогоднішній день ряд міжнародних організацій та держав заявили про те, що не визнають результатів референдуму від 16 березня [5; 11].

Таким чином, сепаратизм – одна із тенденцій розвитку сучасного світу. Цей процес – наслідок утвердження національних багатоетнічних держав як суб'єкта міжнародної політики. Аналіз явища сепаратизму дає підстави виділити декілька моделей, а в їх рамках окремих шляхів, якими проходять етнічні групи та народи задля реалізації своїх прагнень. Ця класифікація є досить відносною, часто спостерігаємо поєднання різних типів «боротьби» на прикладі одного регіону.

Перша модель передбачає дії самого населення регіону в напрямку «самовизначення» та політикою столиці щодо нього. Ці дії набувають як «законного», так і не законного (або радикального) характеру. Порівнюючи ці два методи, варто наголосити на перевазі першого – саме у випадку законних методів боротьби спостерігаємо поступовий діалог між сепаратистами та столицею з метою задоволення вимог перших. Другий варіант викликає почуття недовіри та реакції.

В іншій моделі поряд з наявним внутрішнім фактором присутній активний зовнішній, що представлений міжнародною спільнотою або окремою державою. Цей зовнішній чинник виходить за рамки повоєнної системи міжнародних договорів,

що свідчить про відсутність у міжнародній практиці чітко вироблених принципів реалізації народами права на самовизначення.

Події в Криму набули характеру «російського» варіанту, який передбачає активні підготовчі дії зовнішньої сторони (у випадку Криму – це публічні заяви Кремля, встановлення транскордонних відносин через діяльність проросійських партій, інформаційна війна), військове втручання. Цей шлях неконкурентоспроможний та в далекоглядній перспективі приречений на невдачу через невизнання новоутворених суб'єктів міжнародною спільнотою.

На нашу думку, для подолання деструкції повоєнного устрою світу необхідно виробити чіткі методи та прийоми реалізації народами права на самовизначення. Цього можливо досягнути двома шляхами: розширенням світової глобалізації або політики регіоналізму.

Список використаних джерел

1. Адамян Л. Сепаратизм у світі – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/separatizm-u-sviti.html>
2. Басараб М. Етнічний сепаратизм як наслідок проблем у сфері міжнародного права – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/philosofija_politologija/articles/Ethnic_separatism_is_as_a_result_of_problems_in_the_field_of_international_law_17039.pdf
3. Беліцер Н. Регіональна ідентичність і регіональний сепаратизм у сучасній Європі – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.csi.org.ua/www/?p=2735>
4. Брюбейкер Р. Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі / Р. Брюбейкер - Львів: Кальварія, 2006. – 280 с.
5. Європарламент засудив дії Росії в Криму - референдум не визнають – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/03/13/7018647/>
6. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_055
7. Історія конфлікту в Косово – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.naiuu.kiev.ua/tslc/smc/history_kosovo.php

8. Касьянов Г. Україна 1991-2007: нариси новітньої історії. – К.: Наш час, 2008. – 432 с.
9. Каталонія бажає незалежності – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/international/kataloniya-bazhaye-nezalezhnosti_.html
10. Ключник Р. Сепаратизм як світова мегатенденція сучасності – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zgroup.com.ua/article.php?articleid=4921>
11. Країни G7 не визнають результатів референдуму в Криму – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.gazeta.lviv.ua/news/2014/03/12/25233>
12. Кримські татари не дозволять відокремити Крим – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ipress.ua/news/krymski_tatary_ne_dozvolyat_vidokremyty_krym_48437.html
13. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043
14. Новим прем'єр-міністром Криму став лідер «Русского единства» Аксьонов – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ua.racurs.ua/news/23406-novym-premier-ministro-m-krymu-stav-lider-russkogo-edynstva-aksonov>
15. Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу: навч. посіб. / Т. В. Орлова. – К.: Знання, 2013. – 677 с.
16. «Патріотичний угар» російського телебачення – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25291150.html>
17. План спеціального помічника генерального секретаря ООН Марти Ахтисаари по определению будущего статуса Косово – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.warandpeace.ru/ru/reports/view/14084/>
18. Прикордонники нарахували в Криму 30 тис. російських військових – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ua.racurs.ua/news/23856-prykordonnyku-narahuvaly-v-krymu-30-tys-rosiyskyh-viyskovykh>
19. Притула В. Крах міфу «Русский Крым» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/1221/>
20. Путін вніс звернення до Ради Федерації про використання ЗС РФ на території України – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3313433-putin-vnis->

zvernennia-do-rady-federatsii-pro-vykorystannia-zs-rf-na-terytorii-ukrainy

21. Путін: Військові частини в Криму блокує спеціально навчена місцева самооборона – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ua.racurs.ua/471-putin-viyskovi-chastyny-v-krymu-blokuie-specialno-navchena-misceva-samooborona>
22. Росія проводить військові навчання біля кордонів України – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news_in_brief/2014/02/140226_it_russia_military.shtml
23. Сухарь А. Этнонациональный конфликт в Косово в контексте региональной безопасности на Балканах – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=10&ved=0CHYQFjAJ&url=http%3A%2F%2Fmilpol.ru%2Fsgs%2Fsuhar.doc&ei=FwIhU9u8CtT44QTOgIHoDw&usg=AFQjCNH8_4HvtGjEA165_rrJ8_GQUqp2Ag&sig2=hk1jK2wwQbe5sL1B1LLL4w&bv=m-bv.62922401,d.bGE
24. У Криму вже четвертий український телеканал замінили на російський – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tsn.ua/politika/u-krimu-v-zhe-chetvertiy-ukrayinskiy-telekanal-zaminili-na-rosiyskiy-338627.html>
25. Федорів Т. Сепаратизм чи самовизначення? – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://h.ua/story/84613/>
26. Чинники впливу на ситуацію в АР Крим // Національна безпека і оборона. – К.: Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, 2009. – № 5 (109). – С. 29-69.

Revutska O.

PROBLEM OF THE WORLD SEPARATISM IN THE CONTEXT OF CRIMEAN EVENTS 2014

This article analyzes the problem of separatism in the light of the world models and ways to separation, is considered "Crimean" version of separatist tendencies.

Key words: *separatism, separatist model, international relations, Crimea.*